

H. Varesi
H. Baikmohamadi
M. Akbari

E.mail: Mahmoodakbari91@yahoo.com

حمیدرضا وارثی: دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

حسن بیک محمدی: دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

محمود اکبری: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان

شماره مقاله: ۸۰۹

شماره صفحه پیاپی ۱۶۴۳۰-۱۶۸۴۵

تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدمات شهری یاسوج

چکیده

شهر یاسوج از جمله شهرهای کشور است که در سال‌های اخیر دارای رشد بسیار چشمگیری بوده است. به همین خاطر، هدف پژوهش حاضر کمک به توزیع بهینه خدمات شهری یاسوج با استفاده از برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدماتی است. مسأله اصلی در برنامه‌ریزی تأسیسات خدماتی شهرها تخمین زیرساخت‌ها براساس پیش‌بینی‌های جمعیتی است، امری که در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است. روش مطالعه پژوهش ترکیبی از روش‌های همبستگی، تحلیلی و میدانی است. شیوه نمونه‌گیری پژوهش به صورت سهمیه‌ای بوده و با توجه به نحوه تدوین متغیرها از مجذور کا و همبستگی پیرسون استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شهر یاسوج به تناسب شدت‌گیری توسعه کالبدی و افزایش جمعیت از نظر ارائه خدمات شهری دچار نارسائی است و نتیجه این نوع توسعه کالبدی پرشتاب انحراف از استاندارد شاخص‌های خدماتی بوده است. در خاتمه برای حل این نارسائی‌ها راهبردهایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل فضایی، استانداردهای شهری، برنامه‌ریزی خدمات شهری یاسوج

۱- مقدمه

شهرها پدیده‌های اجتماعی و فیزیکی پیچیده‌ای هستند که زیر فشار توسعه‌های دائمی قرار دارند و تغییرات کمی و کیفی زیادی در آنها به وقوع می‌پیوندد (زاوادسکاس و همکاران^۱، ۲۰۰۷، ۴۹). به همین سبب در دو دهه گذشته مطالعات مربوط به عدالت فضایی و تأسیسات خدمات شهری بسط و توسعه زیادی یافته است (تسو و همکاران^۲، ۲۰۰۵، ۴۲۴). در سال‌های اخیر یاسوج به تبع شهرهای کشورمان به تناسب شدت‌گیری توسعه کالبدی (از ۱۰/۹۲ کیلومتر مربع در سال ۱۳۶۵ به ۱۸/۴۵ کیلومتر مربع در سال ۱۳۷۵) و افزایش سریع جمعیت (از ۲۹۹۹۲ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۶۹۱۳۳ نفر در سال ۱۳۷۵) از لحاظ ارائه خدمات مختلف شهری دچار نارسائی گردیده و نتیجه توسعه شتابان کالبدی و افزایش رشد جمعیتی انحراف از استاندارد شاخص‌های خدماتی بوده است. برای نمونه خدمات بهداشتی و درمانی، ۰/۵۰ درصد از مساحت شهر را به خود اختصاص داده و سرانه آن ۱/۱۸ متر مربع است، در صورتی که استاندارد آن ۱/۷۰ متر مربع (شیعه، ۱۳۸۲، ۱۷۶) است، این خدمات در نواحی ۲ و ۳ شهری قرار گرفته و دیگر نواحی شهر یاسوج از نظر دسترسی به این خدمات دچار مشکل هستند. در زمینه تأسیسات تجاری تنها ۰/۷۹ درصد از مساحت شهر یاسوج به این خدمات اختصاص یافته و سرانه آن ۱/۷۴ متر مربع است، در حالی که استاندارد آن ۳ تا ۵ متر مربع (شیعه، ۱۳۸۲، ۱۷۶) است. توزیع خدمات شهری مذکور نیز غیریکنواخت است و بالای ۴۷ درصد این خدمات در ناحیه ۲ شهری یاسوج قرار گرفته است. در حال حاضر به دلیل عدم برنامه‌ریزی صحیح مراکز خدماتی در شهر یاسوج، شهروندان با مشکلات متعددی نظیر عدم توزیع سلسله مراتبی خدمات به تناسب پراکندگی جمعیت در محلات و نواحی شهر، تمرکز تأسیسات خدماتی در برخی از نواحی و غیره روبرو هستند. پژوهش حاضر می‌تواند گامی در جهت رفع مشکلات مزبور باشد. با عنایت به این مهم، پژوهش به منظور بهبود بخشی به معضلاتی

1 - Zavadskas et al

2- Tsou et al

تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدمات شهری یاسوج ۷۳

مانند کمبود سرانه فضاهای خدماتی، عدم توزیع سلسله مراتبی فضاهای خدماتی به تناسب پراکندگی جمعیت در نواحی شهری، عدم دسترسی مناسب به مراکز خدماتی و دیگر معضلات مرتبط با پژوهش مطرح شده است. در جهت مرتفع نمودن معضلات سعی شده که اهداف ذیل مدنظر قرار گیرد:

- تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدماتی در شهر یاسوج؛
- رساندن تأسیسات مختلف خدماتی شهر یاسوج به حالت مطلوب و بهینه؛
- هدایت رشد و توسعه موزون کالبدی شهر یاسوج؛

از مطالعات مرتبط با پژوهش می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

مهندسین مشاور همسو (۱۳۷۴) در «طرح جامع و تفصیلی شهر یاسوج» به این نتیجه رسیده است که برای جهات توسعه یاسوج می‌بایست سه آلترناتیو را در نظر گرفت.

مرادی (۱۳۷۴) در پایان نامه «تحلیل فضایی کاربری اراضی در شهر یاسوج» آلترناتیوهایی برای الگوی نهایی توسعه فیزیکی شهر یاسوج ارائه نموده است. مهندسین مشاور آمود (۱۳۸۰) در «آمار کاربری اراضی شهر یاسوج» آمار کاربری اراضی شهر یاسوج را به تفکیک نواحی شهر ارائه داده‌اند.

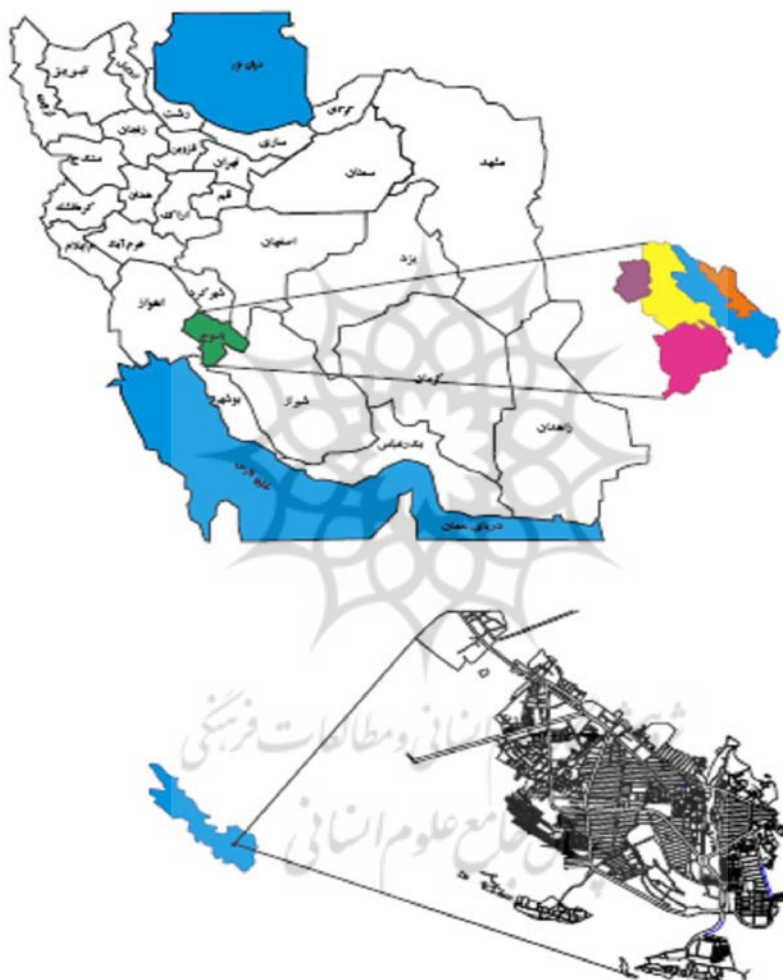
اکبری (۱۳۸۵) در پایان نامه «تحلیل فضایی نارسائی‌های توزیع مراکز خدماتی شهر یاسوج» به این نتیجه می‌رسد که شهر یاسوج به تناسب شدت‌گیری توسعه کالبدی و افزایش جمعیت از نظر ارائه خدمات مختلف شهری دچار نارسائی بوده و نتیجه این رشد شتابان انحراف از شاخص‌های استاندارد بوده است.

تفاوت کار محققین با مطالعات انجام شده، در روش و شیوه انجام تحقیق است و ماهیت میدانی تحقیق و پر کردن پرسشنامه از جمله این تفاوت‌ها محسوب می‌شود.

۲- قلمرو پژوهش

شهر یاسوج در موقع جغرافیایی ۳۰ درجه و ۲۸ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۵۱ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. این شهر از

شمال به ارتفاعات دنا، از جنوب به کریم آباد، خلف آباد، نجف آباد، از طرف مشرق به محمودآباد و از شمال غربی و مغرب به مهران، شرف آباد و بلکو محدود می شود (اکبری، ۱۳۸۵، ۴۰). شکل شماره (۱) موقعیت جغرافیایی شهر یاسوج را نشان می دهد.

شکل شماره (۱) موقعیت جغرافیایی شهر یاسوج

ترسیم: نگارندگان

۳- مباحث نظری و کالبدی

۳-۱- برنامه‌ریزی زیرساخت‌های خدماتی شهر

زیرساخت‌ها به عنوان چارچوب فیزیکی تسهیلات، خدمات و سیستم‌های حمایتی که از طریق آن کالاها و خدمات برای عموم ارائه می‌شوند، تعریف می‌شود (سکسنا^۳، ۲۰۰۱، ۱). دسترسی به زمین و زیرساخت‌های خدماتی مکانیزم قدرتمندی است که شهروندان فقیر را قادر می‌سازد که درآمد و شرایط زندگیشان را از طریق اتکاء خودشان بهبود ببخشند (سراجلدین و همکاران^۴، ۲۰۰۰، ۱۹). از آنجایی که زمین در شهرها با توجه به تغییرات مختلف اقتصادی و اجتماعی و رشد فزاینده کالبدی شهرها در تمام دنیا خصوصاً شهرهای جهان سوم به صورت یک مسأله بسیار مهم مطرح است (مولازاده، ۱۳۷۹، ۴۴). به همین دلیل فرایند برنامه‌ریزی شهری می‌بایست تدارک دیدن زمین برای زیرساخت‌های خدماتی و ارائه مؤثر و کارآمد آنها را هدف غایی خود قرار بدهد (توتاین و جوپیراسید^۵، ۲۰۰۶، ۷۸).

برنامه‌ریزی تأسیسات خدماتی در شکل مدرن آن در حدود یک قرن پیش در کشورهای با اقتصاد پیشرفته به عنوان پاسخی ضروری برای نیاز حفظ سلامت جمعیت در روستاها از تأثیرات صنعتی‌سازی و تقاضاهای جمعیت رو به رشد و به منظور فراهم آوردن زیرساخت‌های اساسی شهرها به وجود آمدند. این برنامه‌ریزی در آغاز بیشتر برای پرداختن به مسائل و مشکلات ناشی از اوضاع آشفته و غیر بهداشتی ناشی از تحولات صنعتی قرن نوزدهم توسعه پیدا کرده است (میدلتون^۶، ۱۹۹۸، ۹۵). برنامه‌ریزی زیرساخت‌های خدماتی شهر در بافت‌های شهری به دو عامل اساسی بستگی دارد: اول: ایجاد شیوه‌های مناسب دسترسی به زیرساخت‌ها و افزایش قابلیت دسترسی؛

---

3 - Saxena

4 - Serageldin et al

5 - Toutain and Gopiprasad

6- Middleton

دوم: طراحی و تهیه نقشه‌های پایه بزرگ مقیاس برای برنامه‌ریزی تأسیسات خدماتی شهر (سکسنا^۷، ۲۰۰۱، ۱). اساساً برنامه‌ریزی برای زیرساخت‌ها و تأسیسات خدماتی به ملاحظات ذیل نیازمند است:

۱- سیاست‌های کلان دولت؛ ۲- نظم و ترتیب سازمان‌ها؛ ۳- چارچوب‌های قانونی و نظم دهنده در شکل مقررات منطقه‌بندی؛ ۴- سیستم‌های ساده انعطاف‌پذیر برای راحتی اجرا؛ ۵- اطلاعات فضایی و ابزارهای بازمینی؛ ۶- پشتیبانی مالی برای طرح‌ها؛ ۷- رویکردهای مشارکتی (توتاین و جوپیراسید^۸، ۲۰۰۶، ۷۸). مسأله مهم در برنامه‌ریزی تأسیسات خدماتی شهرها تخمین زیرساخت‌ها براساس پیش‌بینی‌های جمعیتی است، امری که در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است. از سویی در برنامه‌ریزی برای تأسیسات شهری بحث عدالت فضایی و قابلیت دسترسی از اهمیت به سزایی برخوردار است. تعاریف متفاوتی از عدالت فضایی ارائه شده است (تسو و همکاران^۹، ۲۰۰۵، ۴۲۵). عدالت فضایی به معنای دسترسی یکسان به خدمات عمومی پایه می‌باشد که می‌توان آنها را مورد سنجش قرار داد (اسمیت^{۱۰}، ۱۹۹۴؛ تالن و انسلین^{۱۱}، ۱۹۹۸؛ کین من^{۱۲}، ۱۹۹۹؛ اجریزک^{۱۳}، ۲۰۰۰). بعضی از این امکانات عمومی پایه عبارت است از دسترسی به مدارس، امکانات بهداشتی، فرهنگی و غیره. برای دیگر افراد، عدالت فضایی مفهومی است که بیشتر بلندپروازی بوده و می‌تواند شامل انتخاب شغل‌ها یا مؤسسات آموزشی در دسترس باشد. عدالت فضایی نیز می‌تواند شامل رویدادهای فرهنگی باشد که در این صورت فقط تئاترهای غیرحرفه‌ای محلی یا منطقه‌ای را دربر نمی‌گیرد؛ بلکه گروه‌های متفاوت هدف را نیز مدنظر قرار می‌دهد (کونزمن^{۱۴}، ۱۹۹۸، ۱۰۱).

---

7 - Saxena

8 - Toutain and Gopiprasad

9- Tsou et al

10 - Smith

11- Talen and Anselin

12- Kinman

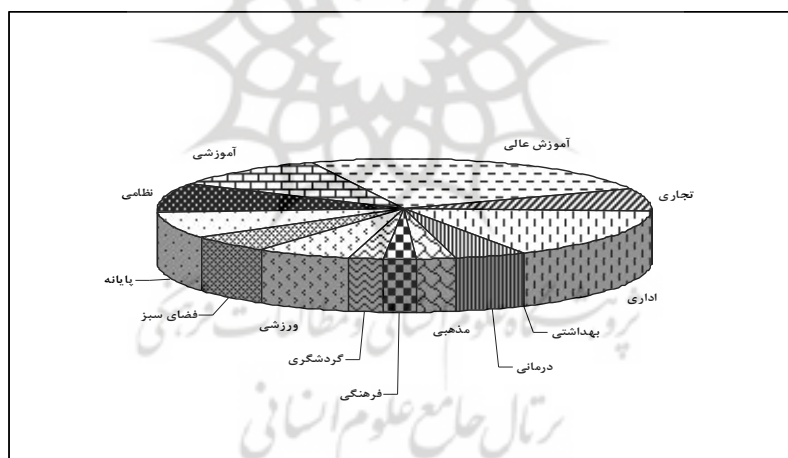
13- Ogryczak

14 - Kunzmann

۳-۲- مقایسه سطوح خدماتی یاسوج با میانگین سرانه شهرهای هم‌اقلیم

زیرساخت‌های خدماتی عمدتاً به دو طبقه اصلی تقسیم می‌شوند:

۱- زیرساخت‌های فیزیکی شامل منابع آب، فاضلاب، زهکشی، سیستم‌های مصرف آب، حمل و نقل و نیرو؛ ۲- زیرساخت‌های اجتماعی شامل خدمات آموزشی، بهداشتی-درمانی، ارتباطات راه دور، پارک‌های تفریحی، مسکن و دیگر خدمات (سکسناس^{۱۵}، ۲۰۰۱، ۱). در این پژوهش هدف بررسی موارد دوم بوده است. کل سطوح خدماتی شهر یاسوج در سال ۱۳۸۲، بالغ بر ۱۸۰۱۲۴۴۹ مترمربع بوده که از این مقدار ۱۱۰۰۹۵۰۰ مترمربع به سطوح خالص شهری اختصاص داشته و سطوح ناخالص شهری شامل اراضی بایر، رودخانه، اراضی زراعی و غیره سطحی برابر با ۷۰۰۲۷۰۰ مترمربع را به خود اختصاص داده است. شکل شماره (۲) خدمات شهری یاسوج را در سال ۱۳۸۲ نشان می‌دهد.

شکل شماره (۲) خدمات شهری یاسوج در سال ۱۳۸۲

مقایسه سرانه تأسیسات خدماتی یاسوج یعنی مراکز آموزشی، تجاری، بهداشتی، درمانی، اداری، گردشگری و تفریحی، ورزشی، نظامی و انتظامی، فرهنگی، فضاهای سبز و بوستان‌ها، مذهبی، کشتارگاه، گورستان‌ها، پایانه‌ها، ارتباطات، پمپ بنزین و تأسیسات

آتش‌نشانی با میانگین استاندارد طرح‌های شهری نشان می‌دهد که به استثنای خدمات اداری، درمانی، نظامی و ارتباطات در سایر خدمات شهر یاسوج با استانداردهای شهرسازی فاصله زیادی دارد. در این پژوهش مقایسه‌ای بین میانگین سرانه کاربری‌ها در شهرهای گروه اقلیمی دو و شهر یاسوج که مشابه این گروه است، انجام شده است. "شهرهای گروه اقلیمی دو دارای خصوصیات آب و هوایی سرد در زمستان و معتدل در تابستان است و شهرهای تبریز، کرج، مشهد، باختران، همدان، اراک، قزوین، کرمان، بروجرد، زنجان، سنندج، اردبیل، ملایر، بیرجند، اسلام‌آباد، بناب، هرسین، خمین، فرخ‌شهر، عجب شیر، پاوه، منجیل، روانسر، قروه، مریوان، محلات، بجنورد، نیشابور، تربت حیدریه، سردشت و شازند را شامل می‌شود" (زیاری، ۱۳۸۱، ۱۷۵). مقایسه سرانه تأسیسات خدماتی شهر یاسوج با میانگین سرانه کاربری‌های شهرهای گروه اقلیمی دو نشان می‌دهد که به استثنای خدمات تجاری، آموزشی، درمانی و اداری در دیگر خدمات شهری، یاسوج از میانگین این شهرها پایین‌تر است و بایستی در طرح‌ها و برنامه‌ها مورد توجه قرار گیرد.

۴- مواد و روش

در پروژه حاضر ترکیبی از روش‌های اسنادی، تحلیلی و همبستگی استفاده شده و برای تکمیل داده‌ها از مطالعات میدانی کمک گرفته شده است. محدوده جغرافیایی مطالعه را محدوده قانونی شهر در طرح‌های جامع و تفصیلی تشکیل می‌دهد. جامعه آماری پژوهش را کارکنان ادارات شهر یاسوج تشکیل می‌دهد. شیوه نمونه‌گیری به صورت سهمیه‌ای بوده و از آنجائی که جامعه آماری را کارکنان ادارات^{۱۶} شهر یاسوج (۳۳۲ نفر) تشکیل می‌دهند، برای صرفه‌جویی در زمان و هزینه انتخاب نمونه به صورت تصادفی ساده انجام گرفته و از طریق فرمول کوکران تعداد حجم نمونه ۱۰۰ نفر محاسبه شده است.

۱۶- علت تکمیل پرسشنامه‌ها در ادارات شهر یاسوج به تخصصی شدن پرسشنامه بر می‌گردد. پرسشنامه در سازمان‌های مرتبط به برنامه‌ریزی و مدیریت شهری یاسوج پر شده است.

تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدمات شهری یاسوج ۷۹

$$N = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{n} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)} \Rightarrow n = \frac{\frac{(1.96)^2 (0.9)(0.1)}{(0.05)^2}}{1 + \frac{1}{332} \left(\frac{(1.96)^2 (0.9)(0.1)}{(0.05)^2} - 1 \right)} = 98 \cong 100$$

در این فرمول t اندازه متغیر در توزیع طبیعی است که از جدول مربوط استخراج می‌شود، p درصد توزیع صفت در جامعه و q درصد افرادی است که فاقد آن صفت در جامعه هستند، d تفاضل نسبت واقعی صفت در جامعه با میزان تخمین محقق برای وجود آن صفت در جامعه و n حجم جامعه است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱، ۱۳۹-۱۳۸). برای تأیید یا رد فرضیه‌های پژوهش با عنوان:

- در وضعیت موجود مراکز خدماتی در سطح شهر یاسوج با نارسائی مواجه هستند.
  - مکان‌گزینی مراکز خدماتی در سطح شهر یاسوج در وضعیت موجود بهینه نیست.
- نحوه توزیع پرسشنامه‌ها در جدول شماره (۱) آمده است.

جدول شماره (۱) پرسشنامه‌های تکمیل شده در ادارات شهر یاسوج

نام سازمان	کارکنان	تعداد پرسشنامه
اداره کل مسکن و شهرسازی	۷۴	۲۲
سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	۹۲	۲۸
شهرداری یاسوج	۵۶	۱۷
دفتر فنی استانداری	۴۸	۱۴
بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	۶۲	۱۹
کل	۳۳۲	۱۰۰

(یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۵)

۵- نتایج بحث و یافته‌های پژوهش

۵-۱- یافته‌های پژوهش با توجه به مطالعات کالبدی

- کل سطوح خدماتی در شهر یاسوج در سال ۱۳۸۰، بالغ بر ۱۸۰۱۲۴۴۹ مترمربع بوده است. با عنایت به متوسط استانداردهای شهرسازی برای هر نفر شهروند ۱۶۵۷۹۹۴- مترمربع کمبود سطوح خدماتی داریم.

- شهر یاسوج در سال ۱۳۸۰ برای خدمات آموزشی ۱۰۲۰۷- مترمربع، تجاری ۲۳۵۴۸۵- مترمربع، تفریحی ۹۹۶۳۴۶- مترمربع، اداری ۸۹۹۱- مترمربع، بهداشتی ۱۱۹۸۵۶- مترمربع، فضای سبز و بوستان‌های شهری ۱۶۳۵۷۱- مترمربع و ورزشی ۱۴۳۴۹۱- مترمربع کمبود فضا داشته است.

- سرانه خدمات آموزشی شهر یاسوج ۰/۱ مترمربع با استانداردهای شهرسازی فاصله دارد. از سوی دیگر توزیع فضایی خدمات آموزشی در نواحی شهر یاسوج یکسان نیست، بیشترین تعداد مراکز آموزشی در ناحیه دو شهری یاسوج قرار داشته است.

- سطوح اختصاص یافته به خدمات تجاری در شهر یاسوج ۲۱۴۴۱۳ مترمربع بوده و سرانه این خدمات ۲/۶۲ مترمربع است که با میانگین استاندارد طرح‌های شهری یعنی عدد ۵/۵ مترمربع فاصله زیادی دارد.

- فضاهای بهداشتی شهر یاسوج ۲۹۰۲ مترمربع از کل مساحت شهر را به خود اختصاص داده است. سرانه خدمات بهداشتی در شهر یاسوج ۰/۰۳ مترمربع است که با استاندارد ۱/۵ مترمربع فاصله زیادی دارد. پیرامون توزیع فضایی خدمات بهداشتی نواحی یک و سه فاقد این خدمات است. این درحالی است که این دو ناحیه در سال ۱۳۸۰ جمعیتی برابر با ۳۴۱۲۸ نفر (نصف جمعیت شهر یاسوج) را در خود جای داده‌اند.

- خدمات درمانی شهر یاسوج با ۱۹۹۵۳+ مترمربع، از استانداردهای شهرسازی فراتر بوده است؛ ولی عدم مکان‌گزینی بهینه این خدمات در سطح شهر یاسوج و ایفای عملکرد منطقه‌ای سبب شده که خدمات مذکور با نارسائی مواجه شوند.

تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدمات شهری یاسوج ۸۱

- سرانه فضاهای ورزشی یاسوج ۲/۲۴ مترمربع بوده که با استاندارد ۴ مترمربع فاصله زیادی دارد. قسمت غالب فضاهای ورزشی در ناحیه چهار واقع شده است.

- سرانه بوستان‌های شهری یاسوج برابر با ۰/۳۵ مترمربع می‌باشد. بوستان‌های موجود در شهر به طور یکسان در نواحی مختلف توزیع نشده‌اند، به طوری که ناحیه چهار فاقد کاربری بوستان است. ناحیه یک شهری یاسوج با ۱۵۰۷۹ مترمربع و سرانه ۰/۶۶ مترمربع دارای بیشترین سطح بوستان در شهر یاسوج است.

- در سال ۱۳۸۰ از مجموع ۱۲ گورستان شهر یاسوج ۱۱ گورستان در محدوده شهری یاسوج قرار گرفته است. با توجه به رشد پرشتاب شهر یاسوج در آینده گورستان‌های مذکور می‌توانند با توجه به آثار اجتماعی و اکولوژیکی متعاقب برای برنامه‌ریزی و مدیریت شهری یاسوج به عنوان یک مشکل اساسی ظاهر شود. از سویی این گورستان‌ها در جهت وزش باد غالب به سوی شهر قرار گرفته‌اند. با توجه به نتایج کالبدی فرضیه دو پژوهش با عنوان مکانگزینی مراکز خدماتی در سطح شهر یاسوج در وضعیت موجود بهینه نیست مورد تأیید قرار می‌گیرد.

۵-۲- یافته‌های پژوهش با توجه به تحلیل‌های استنباطی

جدول شماره (۲) نارسائی و مکانگزینی خودجوش تأسیسات خدماتی شهر یاسوج

تأسیسات		نارسائی		مکان‌گزینی خودجوش	
		مشاهده شده	مورد انتظار	مشاهده شده	مورد انتظار
آموزشی		26	8.3	35	10.0
تجاری		7	8.3	4	10.0
اداری		2	8.3	2	10.0
بهداشتی و درمانی		17	8.3	4	10.0
مذهبی		3	8.3	-	-
فرهنگی		8	8.3	۲	10.0
فضاهای سبز و بوستان‌های شهری		3	8.3	۱	10.0

ادامه جدول شماره (۲) نارسائی و مکانگزینی خودجوش تأسیسات خدماتی شهر یاسوج

مکان گزینی خودجوش		نارسائی		تأسیسات
مورد انتظار	مشاهده شده	مورد انتظار	مشاهده شده	
10.0	۲۱	8.3	1	گورستان‌های شهری
10.0	۱	8.3	5	ورزشی
10.0	۲	8.3	3	پمپ بنزین
10.0	28	8.3	23	آتش‌نشانی
-	-	8.3	2	حمل و نقل و پایانه‌های شهری
-	۱۰۰	-	100	کل

در مورد نارسائی تأسیسات خدماتی، واحدهای آموزشی، آتش‌نشانی، بهداشتی و درمانی، فرهنگی، تجاری و تأسیسات ورزشی بالاترین میزان را و در مورد خودجوش بودن تأسیسات خدماتی همچون نارسائی‌ها، تأسیسات آموزشی، آتش‌نشانی، گورستان‌های شهری، بهداشتی و درمانی و تجاری بیشترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره (۳) آزمون فرضیه نارسائی و بهینه نبودن مراکز خدماتی

آزمون	در وضعیت موجود مراکز خدماتی در سطح شهر یاسوج با نارسائی مواجه هستند؟	مکان گزینی مراکز خدماتی در سطح شهر یاسوج بهینه و مطلوب نمی‌باشد؟
کای اسکوتر	100.160	149.600
درجه آزادی	11	9
سطح معنی‌داری	.000	.000

(یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۵)

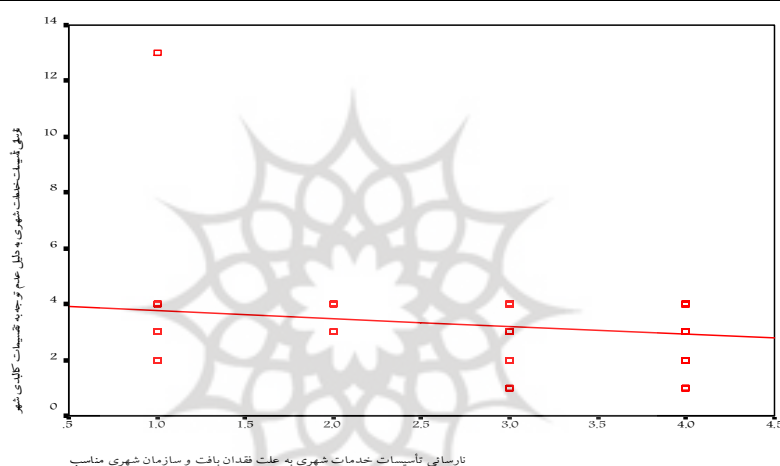
براساس یافته‌های جدول فوق مقدار خی دو به دست آمده برای دو فرض مذکور خیلی بیشتر از مقدار خی دو جدول است و سطح معنی‌داری آنها کمتر از ۰.۰۱ می‌باشد، لذا با درجه اطمینان بالایی می‌توان وانمود کرد که دو فرض مذکور یعنی در وضعیت موجود مراکز خدماتی در سطح شهر یاسوج با نارسائی مواجه هستند و مکان‌گزینی مراکز خدماتی در سطح شهر یاسوج بهینه و مطلوب نیست مورد تأیید قرار می‌گیرند.

تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدمات شهری یاسوج ۸۳

در فرضیه اول پژوهش بین نارسائی تأسیسات شهری به علت (عدم توجه به تقسیمات کالبدی) و (فقدان بافت و سازمان شهری مناسب) رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول شماره (۴) همبستگی نارسائی خدمات شهری بین متغیرهای پژوهش

متغیر	آزمون	عدم توجه به تقسیمات کالبدی شهر
فقدان بافت و سازمان شهری مناسب	Pearson Correlation	-.206(*)
سطح معنی‌داری	Sig. (2-tailed)	.039
تعداد	N	100

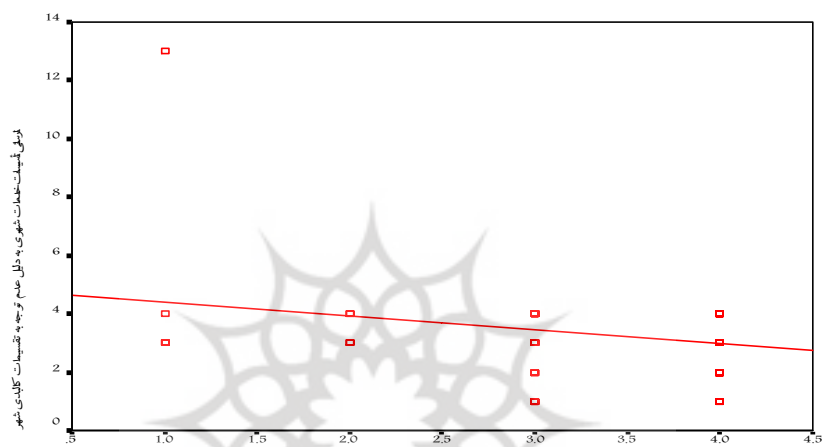

شکل شماره (۳) همبستگی نارسائی خدمات شهری بین متغیرهای پژوهش

جدول شماره (۴) همبستگی نارسائی خدمات شهری به علت (عدم توجه به تقسیمات کالبدی) و (فقدان بافت و سازمان شهری مناسب) را نشان می‌دهد. با توجه به اینکه دو متغیر مندرج در فرضیه در سطح فاصله‌ای قرار دارند، لذا برای آزمون روابط آنها از آماره پیرسون استفاده شده است. با توجه به جدول ضریب همبستگی می‌توان گفت از آنجایی که ضریب همبستگی به دست آمده برابر با -0.206 بوده و سطح معنی‌داری آن هم برابر با 0.039 به دست آمده است، لذا بین دو متغیر رابطه وجود دارد؛ اما چون که ضریب همبستگی منفی بوده، بنابراین همبستگی به صورت معکوس و در حد متوسط به پائین است که این وضعیت را شکل شماره (۳) به خوبی نشان می‌دهد.

جدول شماره (۵) نارسائی خدمات شهری بین متغیرهای پژوهش

متغیر	آزمون	عدم توجه به تقسیمات کالبدی
نبود مشارکت شهروندان در طرح‌ها	Pearson Correlation	-.273(**)
سطح معنی‌داری	Sig. (2-tailed)	.006
تعداد	N	100

شکل شماره (۴) همبستگی نارسائی خدمات شهری به علت نبود مشارکت شهروندان در طرح‌ها و برنامه

شکل شماره (۴) همبستگی نارسائی خدمات شهری بین متغیرهای پژوهش

با توجه به جدول همبستگی می‌توان گفت از آنجایی که ضریب همبستگی به دست آمده برابر با -0.273 بوده و سطح معنی‌داری آن هم برابر با 0.006 به دست آمده است، لذا بین دو متغیر رابطه وجود دارد؛ اما چون که همبستگی منفی بوده، بنابراین به صورت معکوس و در حد متوسط به پائین می‌باشد که این وضعیت را شکل شماره (۴) به خوبی نشان می‌دهد. با توجه به مطالعات کالبدی و میدانی انجام گرفته و نتایج حاصله فرضیه اول و دوم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرند.

۶- نتیجه‌گیری و راهبردهای پژوهش

مطابق جدول (۶) و با اضافه نمودن کمبودهای وضع موجود، در مجموع $342/39$ هکتار (1764009 مترمربع فضای کالبدی برای افق برنامه‌ریزی تا سال ۱۳۹۰ و

تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسائی‌های مراکز خدمات شهری یاسوج ۸۵

۱۶۵۹۹۳۰ مترمربع برای برطرف نمودن کمبودهای وضع موجود) زمین شهری مورد نیاز است. تفکیک فضاهای مورد نیاز برای انواع خدماتی، در کاربری‌های آموزشی ۱۸۸۹۱۵، تجاری ۴۸۰۷۹۶، گردشگری ۱۵۷۶۱۷۲، اداری ۲۷۶۶۰۳، بهداشتی ۱۸۶۷۵۹، درمانی ۴۶۹۵۰، بوستان ۳۴۱۹۷۹، تأسیسات ورزشی ۳۲۱۸۹۹ مترمربع و تأسیسات آتش نشانی ۳۸۶۶ مترمربع فضای شهری مورد نیاز است. گستره کالبدی یاسوج برای ساخت و سازهای تأسیسات مذکور در افق برنامه‌ریزی ۱۳۹۰ به ۴۹۹/۶۲ هکتار خواهد رسید.

جدول شماره (۶) وضعیت کمی خدمات و تخمین کمبودهای آن در یاسوج تا افق ۱۳۹۰

وضعیت پیشنهادی				وضعیت موجود				نوع خدمات
وضع موجود به مترمربع	سطح مورد نیاز به مترمربع	سرايه پیشنهادی	افزافه جمعیت در افق طرح	کمبود وضع موجود به مترمربع	سرايه (متر مربع)	وسعت (متر مربع)	جمعیت	
۱۸۸۹۱۵	۱۷۸۴۰۸	۴	۴۴۶۰۲	-۱۰۵۰۷	۳/۹	۳۱۶۶۹۳	۸۱۸۰۰	آموزشی
۴۸۰۷۹۶	۲۴۵۳۱۱	۵/۵	۴۴۶۰۲	-۲۳۵۴۸۵	۲/۶	۲۱۴۴۱۳	۸۱۸۰۰	تجاری
۱۵۷۶۱۷۲	۵۷۹۸۲۶	۱۳	۴۴۶۰۲	-۹۹۶۳۴۶	۰/۸۱	۶۷۰۵۹	۸۱۸۰۰	تفریحی
۲۷۶۶۰۳	۲۶۷۶۱۲	۶	۴۴۶۰۲	-۸۹۹۱	۵/۸۹	۴۸۱۸۰۹	۸۱۸۰۰	اداری
۱۸۶۷۵۹	۶۶۹۰۳	۱/۵	۴۴۶۰۲	-۱۱۹۸۵۶	۰/۰۳	۲۹۰۲	۸۱۸۰۰	بهداشتی
۴۶۹۵۰	۶۶۹۰۳	۱/۵	۴۴۶۰۲	+۱۹۹۵۳	۱/۷۴	۱۴۲۶۵۱	۸۱۸۰۰	درمانی
۳۴۱۹۷۹	۱۷۸۴۰۸	۴	۴۴۶۰۲	-۱۶۳۵۷۱	۲	۱۶۰۶۲۹	۸۱۸۰۰	فضای سبز
۳۲۱۸۹۹	۱۷۸۴۰۸	۴	۴۴۶۰۲	-۱۴۳۴۹۱	۲/۲۴	۱۸۳۷۰۹	۸۱۸۰۰	ورزشی
۳۸۶۶	۲۲۳۰	۰/۰۵	۴۴۶۰۲	-۱۶۳۶	۰/۰۳	۲۴۵۴	۸۱۸۰۰	آتش نشانی
۳۴۲۳۹۳۹	۱۷۶۴۰۰۹	-	۴۴۶۰۲	-۱۶۵۹۹۳۰		۱۵۷۲۳۴۹	۸۱۸۰۰	جمع کل

(یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۵)

اولویت‌های برنامه‌ریزی برای تأسیسات خدماتی شهر یاسوج عبارت است از:

خدمات آموزشی: ناحیه سه- ناحیه چهار- ناحیه یک- ناحیه دو

خدمات تجاری: ناحیه یک- ناحیه چهار- ناحیه سه- ناحیه دو

خدمات بهداشتی: ناحیه چهار- ناحیه یک- ناحیه دو- ناحیه سه
خدمات درمانی: ناحیه یک- ناحیه چهار- ناحیه دو- ناحیه سه
خدمات گردشگری و تفریحی: ناحیه یک- ناحیه چهار- ناحیه دو- ناحیه سه
خدمات ورزشی: ناحیه دو- ناحیه یک- ناحیه سه- ناحیه چهار
فضاهای سبز و پارک: ناحیه چهار- ناحیه دو- ناحیه یک- ناحیه سه
آتش نشانی: ناحیه چهار- ناحیه یک- ناحیه سه- ناحیه دو

با توجه به معضلات موجود و به منظور پیشگیری از مشکلاتی که در صورت ادامه وضع موجود برای آینده شهر متصور می‌باشد، استراتژی‌های زیر باید مدنظر قرار گیرد:

- سازمان محله‌ای: یاسوج فاقد نظام شکل یافته سلسله مراتبی در سطح محلات و نواحی شهری است آنچه در معیارهای طرح‌ریزی شهری مورد توجه است و در بسیاری از شهرها طرح‌ریزی شده برای نظام شهری امری ضروری می‌باشد. البته دسترسی به این مهم به علت ساخت و سازهای بی‌رویه موجود و نوساز بودن اکثر ساختمان‌ها امری بس مشکل است و هزینه‌های اقتصادی زیادی را در پی دارد.

- تعیین قطب‌های جدید خدماتی؛ تحلیل خدمات شهری یاسوج در وضعیت موجود، نشان می‌دهد که عملکردهای عمده و غالب شهری در بعضی از مناطق خاص شهر متمرکز گردیده است، مانند تمرکز مراکز اداری حول محور استانداری، تمرکز خدمات تجاری عمده فروشی و خرده فروشی در ناحیه دو شهری و غیره.

- استقرار خدمات تجاری در مرکز شهر در بعضی از ساعات روز، ایجاد ترافیک و ازدحام می‌نماید. در صورت تداوم این روند، دسترسی شهروندان به انواع تأسیسات خدماتی در آینده با مشکلات اساسی روبرو می‌شود. از این رو ایجاد دو قطب تجاری کوچک‌تر عرضه کننده خدمات هم وزن مرکز شهر در دو منطقه شهری که ضرورت مراجعه شهروندان را به حداقل ممکن تقلیل دهد، احساس می‌شود.

- رعایت اصل سازگاری خدمات شهری؛ در حال حاضر اکثر گورستان‌های شهر یاسوج در درون بافت کالبدی شهر قرار گرفته‌اند و از آنجایی که شهر یاسوج رشد

پرشتابی را طی می‌کند، گورستان‌های این شهر با توجه به آثار اکولوژیکی و اجتماعی متعاقب به عنوان معضلی برای مدیریت و برنامه‌ریزی این شهر جلوه‌گر می‌شود.

- توزیع متعادل تأسیسات خدماتی به تناسب نظام سلسله مراتبی؛ شهر یاسوج فاقد نظام و سازمان محله‌ای منسجم می‌باشد. به همین خاطر توزیع خدمات روزمره در سطح محلات با مشکلات فراوان روبرو می‌باشد، به طوری که شهروندان مجبور هستند مسافت زیادی را برای مرتفع نمودن مایحتاج خویش طی کنند، بنابراین یکی از اصول در ساماندهی کالبدی توزیع متناسب تأسیسات خدماتی شهر در سطح محله، ناحیه و منطقه شهری می‌باشد. گستردگی بی‌رویه شهر باعث گردیده که معیارهای جمعیتی محلات با توجه به ضرورت دسترسی‌ها تحت الشعاع بعد مکانی و فواصل واحدهای مسکونی از مرکزیت محله قرار گیرد. به عبارتی عرضه فیزیکی متناسب برای استقرار جمعیت محله‌ای ۵۰۰۰ - ۴۰۰۰ نفر در شهر یاسوج حدود ۲۵۰۰ - ۲۰۰۰ نفر را در بر می‌گیرد و همین تعداد به عنوان واحد محله‌ای در نظر گرفته شده است.

منابع

- ۱- اکبری، محمود (۱۳۸۵)، تحلیل فضایی نارسائی‌های توزیع مراکز خدماتی شهر یاسوج، به راهنمایی دکتر حمیدرضا وارثی و دکتر حسن بیگ‌محمدی، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا، ۲۰۷ صفحه.
- ۲- اداره کل مسکن و شهرسازی استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۳۸۰)، آمار کاربری اراضی شهر یاسوج، اداره کل مسکن و شهرسازی، یاسوج، ۲۸۶ صفحه.
- ۳- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۳)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ دهم، ۱۳۷۷، تهران، ۳۳۳ صفحه.
- ۴- حیدری، علی (۱۳۸۷)، بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر تقاضای مسکن اجتماعی و ارائه الگوی بهینه آن در شهر یاسوج، به راهنمایی دکتر اصغر ضرابی و دکتر جمال محمدی، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا، ۲۳۶ صفحه.
- ۵- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۲)، مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، چاپ اول، تهران، ۲۵۵ صفحه.
- ۶- زیاری، کرامت‌اله (۱۳۸۱)، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری (مورد: میناب)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۶-۶۵، مشهد، صفحات ۷۸-۶۳.
- ۷- زیاری، کرامت‌اله (۱۳۸۱)، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، چاپ اول، انتشارات دانشگاه یزد، یزد، ۲۳۴ صفحه.
- ۸- محمدی، جمال (۱۳۸۷)، مکانیابی مراکز خرده فروشی در شهر اصفهان، به راهنمایی دکتر اصغر ضرابی و دکتر محمود هدایت، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا، ۲۷۴ صفحه.

- ۹- مهندسین مشاور آمود (۱۳۸۰)، طرح توسعه، عمران و حوزه نفوذ شهر یاسوج، جلد اول، اداره کل مسکن و شهرسازی استان کهگیلویه و بویراحمد، یاسوج، ۲۴۳ صفحه.
- ۱۰- مهندسین مشاور آمود (۱۳۸۰)، طرح توسعه، عمران و حوزه نفوذ شهر یاسوج، جلد دوم، اداره کل مسکن و شهرسازی استان کهگیلویه و بویراحمد، یاسوج، ۲۵۵ صفحه.
- ۱۱- مرادی، آیت‌الله (۱۳۷۴)، تحلیل کاربری اراضی در شهر یاسوج، به راهنمایی دکتر اصغر ضرابی و دکتر سیروس شفقی، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا، ۲۲۶ صفحه.
- ۱۲- مولازاده، محمدعلی (۱۳۷۹)، دیدگاه‌های نظری چپ و راست در مدیریت زمین‌های شهری و نتایج علمی آن، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۵۹-۵۸، مشهد، صفحات ۵۷-۴۳.
- 13-Halla R. Sahely, Christopher A. Kennedy, and Barry J. Adams(2005) Developing sustainability criteria for urban infrastructure systems, Canada, pp41-53.
- 14-Margerum, R.D.(1999) Integrated environmental management: the foundations for successful practice, *Environmental Management*, 24(2), pp21-36.
- 15-Middelton, V.T.C and Hawkins, R.(1998) sustainable tourism: A Marketing perspective, Butterworth- Heinemann, p324.
- 16-Kinman, E. L. (1999) Evaluating health services equity at a primary care clinic in Chilimarca, *Bolivia Social Science & Medicine* 49(5), pp39-58.
- 17-Kunzmann, K R (1998) Planning for spatial equity in Europe. *International Planning Studies* 3(1), pp91-108.
- 18-Ogryczak, W (2000) Inequality measures and equitable approach to location problems, *European Journal of Operational Research* 122.
- 19-Saxena, A. (2001) monitoring of urban infrastructural in cities, and its fringe areas through remote sensing, *confrences of remote sensing, singapore*, pp1-18.
- 20-Serageldin, M. Kim, S. and Wahba, S. (2000) Decentralization and urban Infrastructure management capacity, Background paper for the third Global report on Human settlement, pp14-27.
- 21-Smith, D. M. (1994) *Geography and Social Justice*, Blackwell, Oxford, p216.
- 22-Talen, E. and Anselin, L. (1998) Assessing spatial equity: an evaluation of measures of accessibility to public playgrounds, *Environment and Planning a* 30.
- 23-Toutain, O. And Gopiprasad, S. (2006) *planning for urban Infrastructure, India Infrastructure Report*, p124.
- 24-World bank (1994) , *world development report: infrastructure and development*.
- 25-Tsou, K.W. Hung, Y. T. Chang, Y. L. (2005) an accessibility-based integrated measure of relative spatial equity in urban public facilities, *Cities*, Vol 22, pp423-435.
- 26-Zavadskas, E. Viteikienė, M and Šaparauskas, J. (2007): Sustainable development assessment of cities and their residential districts, *Ekologija*. Vol 53, pp42-53.